

Вікторія Петрівна ЯНОВСЬКА

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, маркетингу та бізнес-адміністрування, Державний університет інфраструктури та технологій
ORCID ID: 0000-0002-0648-3643

Олена Геннадіївна ПАРФЕНТЬЄВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, Національний транспортний університет
ORCID ID: 0000-0002-5946-9490

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОВГОСТРОКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Яновська В. П., Парфентьєва О. Г. Теоретичні засади довгострокового економічного зростання. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 280 – 295.

Анотація

У статті було узагальнено теоретико-методологічні засади довгострокового економічного зростання. Розглянуто п'ять основних підходів до аналізу та інтерпретації проблем тривалого економічного зростання та якісних системних змін, а саме неокласична теорія зростання, нова теорія зростання, теорія реального бізнес-циклу, нова інституційна економіка, теорія сталого розвитку. За результатами аналізу розкрито зміст теорій та виділено ознаки та основні фактори зростання. Подальший науковий пошук дозволив сформуувати перелік методів інтерпретації тривалого зростання, до яких було віднесено концепції егалітарного розвитку, демократичного розвитку, інноваційного розвитку, цифрових трансформацій, зеленої економіки, економіки замкнутого циклу та інклюзивного розвитку. За результатами сутнісного аналізу теорій та методів було відбудовано логіку розвитку теоретичного базису та систематизовано базові концепти. Було з'ясовано, що відповідно до сучасних підходів актуалізується активна роль держави та необхідність зміцнення інституційних засад економічної діяльності як основи для забезпечення ефективності фінансової системи і вільної конкуренції та створення автономних стимулюючих механізмів для чіткого дотримання інституційного порядку всіма суб'єктами економічних відносин. Саме на таких засадах розвиваються концепції сталості, методологічний базис яких диференціюється залежно від фокусу. Зміст основних теоретичних і методологічних концепцій (підходів) довгострокового економічного зростання та системних перетворень має перспективне значення і завдяки баченню, розрахованому на майбутнє, стає можливим глибше пізнання потенційних можливостей і вірогідних загроз економічного розвитку на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Ключові слова: економічне зростання, теорії, концепції, сталий розвиток, зелена економіка, інклюзивний розвиток.

Viktorii YANOVSKA

Doctor of Science in Economics, Professor,
State University of Infrastructure and Technologies

Olena PARFENTIEVA

PhD in Economics, Associate Professor, National transport university

THEORETICAL BASIS OF LONG-TERM ECONOMIC GROWTH

Yanovska V., Parfentieva O. Theoretical basis of long-term economic growth. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 1, pp. 280 – 295.

Abstract

The study summarized the theoretical and methodological foundations of long-term economic growth. Five main approaches to the analysis and interpretation of the problems of long-term economic growth and qualitative systemic changes are considered, namely, the neoclassical theory of growth, the new theory of growth, the theory of the real business cycle, the new institutional economics, and the theory of sustainable development. Based on the results of the analysis, the content of the theories is disclosed, and signs and main factors of growth are identified. Further scientific research made it possible to form a list of methods for interpreting long-term growth, which included the concepts of egalitarian development, democratic development, innovative development, digital transformations, green economy, circular economy, and inclusive development. Based on the results of the essential analysis of theories and methods, the logics of the development of the theoretical basis was rebuilt and the basic concepts were systematized. It was found that in accordance with modern approaches, the active role of the state and the need to strengthen the institutional foundations of economic activity as the basis for ensuring the efficiency of the financial system and free competition and the creation of autonomous incentive mechanisms for strict observance of the institutional order by all subjects of economic relations are actualized. It is on such foundations that the concepts of sustainability develop, the methodological basis of which is differentiated depending on the focus. The content of the main theoretical and methodological concepts (approaches) of long-term economic growth and systemic transformations is of perspective importance, and due to a vision designed for the future, it becomes possible to understand much better the potential opportunities and possible threats to economic development at the macro-, meso- and microlevels.

Keywords: economic growth, theories, concepts, sustainable development, green economy, inclusive development.

JEL classification: F43; O47; R11

Вступ

Проблема забезпечення ефективного розвитку належить до корінних проблем економічної науки незалежно від рівня управління соціально-економічними системами (макро-, мезо- чи мікрорівень). Складність проблеми є об'єктивною, і теоретико-методологічні засади її розв'язання набували різного виміру в процесі еволюції наукового знання про зміст і природу розвитку відкритих систем. Стійка актуалізація проблематики на фоні уточнення контексту її розв'язання обумовлювала постійний науковий пошук та пояснювала наявність широкого кола наукових досліджень у площині та з питань розвитку. Суттєві зміни контексту в процесі науково-технічних трансформацій, глобалізації, зростання економік і диференціації умов функціонування економічних систем сприяли збільшенню варіативності наукових поглядів на ключові причини та головні фактори розвитку, обумовлювали різноманітність трактувань його змісту, спричиняли диференціацію видів, підвищували інтерес до розробки моделей та механізмів управління залежно від цілей і умов функціонування соціально-економічних систем.

Фундаментальний внесок у дослідження проблем сучасного розвитку та формування наукових засад якісних змін на фоні довгострокового кількісного зростання зробили R.M. Solow [48], T.W. Swan [52], P.M. Romer [46], A. Young [60], G.M. Grossman, E. Helpman [14], S. Chatterjee [4], N.G. Mankiw [28], J. Pezzey [39]. H.E. Daly [8], D.C. North [34] та ін. Ґрунтуючись на системному підході та теорії систем науковцями було сформовано низку підходів, пояснюючих і описуючих розвиток. В Україні проблемам розвитку присвячували свої роботи такі учені, як І.М. Бобух [66], М.І. Скрипниченко [63], В.М. Гейц,

О.Є. Кузьміна, О.Г. Мельник, Н.І. Горбаль [65], С. Мочерний [62], В.П. Вишневецький, С.І. Князєв [67], Б.В. Буркинський [64] та багато інших. Ураховуючи сформовані умови, сутність та природу кількісно-якісних змін, дослідники пропонували моделі майбутніх станів соціально-економічних систем та пропонували теоретико-методологічні підходи до досягнення бажаного результату розвитку.

В умовах становлення та розвитку ринкових відносин великого значення набувають питання, пов'язані з довгостроковим економічним зростанням. У вітчизняній та зарубіжній науці посилюється увага до дослідження проблем економічного зростання в цілому та пов'язаних з забезпеченням його сталості та стійкості у довгостроковій перспективі. Чіткість у розумінні існуючого теоретико-методологічного базису дозволяє визначити межі застосування різних підходів та з'ясувати відповідність моделей і механізмів об'єктивним законам сучасного розвитку. Для досягнення цього доцільно здійснити науковий пошук та дослідити сформовані засади.

Визначення мети та цілей дослідження

Метою статті є узагальнення наявних теоретико-методологічних засад довгострокового економічного зростання як основи для наукового обґрунтування системної трансформації економічних об'єктів з урахуванням багатогранності досліджуваного процесу та уможливлення подальшого аналізу явищ та закономірностей розвитку з урахуванням характеру оцінки сутності, глибини, напрямів, динаміки та наслідків.

Виклад основного матеріалу

В економічній науці виділяють п'ять основних підходів до аналізу та інтерпретації проблем тривалого економічного зростання та якісних системних змін (R. Polinski, 2006 [40]): (1) неокласична теорія зростання (Neoclassical Growth Theory) з ліберальною концепцією та політикою економічного розвитку та системної трансформації; (2) нова теорія зростання (New Growth Theory) або теорія ендогенного зростання (Endogenous Growth Theory); (3) теорія реального бізнес-циклу (Real Business-Cycle (RBC) Theory), що враховує течії нової політичної економії; (4) нова інституційна економіка (New Institutional Economics); (5) концепція (теорія) сталого розвитку (Sustainable Development).

У неокласичній теорії зростання (Neoclassical Growth Theory) принципове значення має динаміка ринкової економіки, що розглядається у контексті стаціонарності та стабільності процесу розвитку. Теорія заснована на моделі екзогенного росту (Exogenous Growth Model) або моделі Солоу–Свона (Solow–Swan Model) (R.M. Solow, 1956 [48], T.W. Swan, 1956 [52]). З загальнотеоретичних позицій стаціонарний (стабільний) стан (Steady State) є станом системи чи процесу, який не змінюється з часом. Стосовно економіки він описує відносно стабільне положення з помірним коливанням продукту, чисельності населення та споживання на душу населення (B. Czech and E.D. Herman, 2004 [7]). Відповідно, найпомітнішою рисою стабільної економіки є стабільний розмір (H.E. Daly, 1997 [8]). Стабільна соціально-економічна система не зазнає ні зростання, ні спаду і має постійну швидкість або пропускну здатність використання ресурсів. Науково-технічний прогрес може призвести до більш ефективної пропускну здатності системи, що призведе до виробництва більшої кількості або вищої цінності товарів і послуг, однак, як зазначають вчені, закони термодинаміки обмежують ефективність виробництва, а отже, обмежують кількість і вартість товарів і послуг, які можуть бути вироблені екосистемою (B. Czech and E.D. Herman, 2004 [7]).

В умовах стаціонарного (стабільного) стану норму тривалого врівноваженого зростання визначає зовнішньо-задана норма приросту чисельності населення, збільшена на зовнішньо-задану норму науково-технічного прогресу (Р. Полінський, 2006 [40]), а отже зростання є екзогенно-обумовленим (Exogenous Growth). Стабільність економічного зростання та здатність соціально-економічної системи повертатися на шлях урівноваженого зростання у разі тимчасової дестабілізації гарантуються

ринковим механізмом оптимального розподілу виробничих факторів, у якому винятково важливу роль відіграє формування процентної ставки, що визначає заощадження та інвестиції.

Згідно з новою теорією зростання (New Growth Theory), що називається також ендогенною (Endogenous Growth Theory), основними факторами тривалого економічного підйому є інвестиції в людський капітал (Human Capital), винаходи та інновації, зовнішні ефекти або економічні вигоди (Spillovers), пов'язані з трансфером знань, технологій та капіталу, а також процеси навчання на практиці (Learning by Doing) у науково-дослідній та виробничій діяльності (P.M. Romer [46], 1986, A. Young, 1991 [60], G.M. Grossman, E. Helpman, 1994 [14]). Від гіпотези про екзогенну природу економічного зростання відмовляються на перевагу розуміння зростання як результату ендогенного процесу. Між тим обидві теорії побудовані навколо центральної ідеї про те, що прибутковість факторів не зменшується, а зростання є самопідтримуючим процесом, який відбувається з постійною швидкістю, оскільки віддача від факторів накопичення є постійною (C. Diebolt and M. Monteils, 2000 [10]). Але у новій теорії зростання позитивні зовнішні ефекти, що виникають внаслідок використання та своєрідної взаємодії науково-технічного прогресу та капіталу, призводять до такого підвищення продуктивності, яке перевершує створювану ними окрему вигоду. Теорія намагається пояснити, чому гіпотеза наздоганяючого розвитку – конвергенції (Convergence Hypothesis), що логічно впливає зі стандартної теорії зростання, являє собою одне із протиріч в економіці (Rassekh F., 1998 [41]).

У цьому контексті вчені звертали увагу на те, що відповідно до положень нової теорії зростання ринкова трансформація країн з низьким рівнем розвитку через недооцінку ролі та відсутність інвестицій у людський капітал (факторів тривалого сталого економічного зростання) не може відбуватися шляхом конвергенції, відповідно не закладаються основи для довготривалої стійкості економічного зростання внаслідок: по-перше, низького рівня суспільних (державних) та приватних витрат на дослідження та розробки, а також на сферу вищої освіти по відношенню до валової внутрішньої продукції (Gross Domestic Product, GDP); по-друге, низького рівня впровадження нових технологій, створюваних науковим сектором; по-третє, відсутністю стимулів для зростання продуктивності, якості та технічного рівня виготовлення продукції та збільшення частки виробів з високим ступенем переробки; по-четверте, відсутності дієвої системи фінансування дослідницьких та спрямованих на розвиток робіт (проектів) та впровадження особливо малих та середніх, що працюють на венчурних засадах у високотехнологічній галузі; по-п'яте, відсутність сучасної науково-технічної стратегії у сфері промислової політики (R. Polinski, 2006 [40]).

Теорія реального бізнес-циклу (Real Business-Cycle Theory) пояснює існування циклів у конкурентоспроможних економіках з раціональними очікуваннями (циклічних підйомів і спадів в економічній діяльності) змінами загальної факторної продуктивності (Total Factor Productivity, TFP), переважаючим імпульсним механізмом яких є номінальні шоки (S. Chatterjee, 1999 [4]). Згідно з теорією циклічні коливання не є відхиленнями валового внутрішнього продукту від темпів тривалого врівноваженого (Steady State) економічного зростання, а є наслідком впливу технологічних шоків (Technological Shocks) та наявності ресурсів, які впливають на продуктивність і викликають зміни в довгостроковій сукупній пропозиції (R. Polinski, 2006 [40]). Теорія передбачає наявність великих випадкових коливань у темпах технологічних змін, у відповідь на які індивіди раціонально змінюють рівні пропозиції та споживання. Діловий цикл (Business Cycle), згідно з теорією, є природною та ефективною реакцією економіки на зміни в технології виробництва (N.G. Mankiw, 1989 [28]).

Нова інституційна концепція економічного зростання та системних перетворень – нова інституційна економіка (New Institutional Economics) – доводить, що макроеко-

номічна стабілізація та здоровий макроекономічний режим є необхідною та достатньою умовою сталого, високого, самопідтримуваного та безпечного економічного зростання. Нова інституційна економіка втілила у собі спробу включити теорію інститутів в теорію економічного зростання, щоб впоратися з низкою питань, які виходили за межі економічної сфери. Спираючись на фундаментальне припущення про дефіцит і, отже, конкуренцію – базових складових теорії вибору, який лежить в основі формування економічних відносин на мікрорівні, концепція відмовилася від інструментальної раціональності (D.C. North, 1993 [34]).

Відповідно до положень нової інституціональної теорії якості ринку здебільшого залежить від інституційного порядку або від норм та практики їх дотримання, неформальних правил поведінки (професійних, певного середовища), індивідуальної етики та моралі. Лауреат Нобелівської премії, засновник нової інституційної економіки американський економіст Д. Норт наголошує, що головною умовою ефективності ринків є безпека господарського обороту, особливо здатність захищати дотримання договорів (D.C. North, 1993 [32]). І навпаки, слабкість і патології інституційного порядку породжують два види конфліктів і перешкод в економічному розвитку. Першою перешкодою стає зниження ефективності ринків, що викликає і посилює випадковість і дезорганізацію у розподільчих відносинах (у сфері доходів суб'єктів господарювання, фондів громадського сектора та фізичних осіб), в результаті – знижується якість ринкового регулювання і зворотного зв'язку між чесною конкуренцією та диференціацією продуктивності (продуктивності, рентабельності) та доходів, що послаблює та руйнує позитивне спонтанне мотивування прогресивних нововведень (технологічних, організаційних та ін.). Як друга перешкода – створюються непродуктивні суспільні витрати, зокрема соціальні трансфери, зростання яких свідчить не про реалізацію ідеї добробуту, а про масштаб патології інституційного порядку (R. Polinski, 2006 [40]).

Концепція сталого (довготривалого, перманентного) та самопідтримуючого розвитку (Sustainable Development) на теоретичному рівні сформувалася у 80-х рр. XX ст. в результаті дебатів, що стосувалися альтернативних, стосовно традиційних економічної теорії та політики, підходів до економічних змін (R. Polinski, 2006 [40]). Основна ідея концепції була сформульована у звіті комісії під керівництвом Гро Харлем Брундтланд (Gro Harlem Brundtland) для Всесвітньої конференції з питань економічного розвитку (World Commission on Environment and Development, WCED) у 1987 р. і полягала у тому, що стійкість і самопідтримка економічного зростання означають, що задоволення нагальних суспільних потреб не відбувається за рахунок зменшення можливостей задоволення потреб майбутніх поколінь через фокусування на цілях: добробуту, справедливості по відношенню до нинішнього та майбутнього поколінь, безпеки (J. Pezzey, 1992 [39]. H.E. Daly, 1997 [8]). Сучасні науковці вважають концепцію сталого розвитку способом подолання дезінтеграції процесів трансформації соціально-економічних систем (Kołodko G.W., 1999 [23]). Відповідно до концепції умовою економічного зростання є незмінність натурального капіталу (Natural Capital), що полягає в якості природних ресурсів (Natural Resources), що не погіршується.

Позаурядовими організаціями (переважно екологічними) дослідницькими центрами, державними органами низки країн авторизуються різні сценарії сталого та врівноваженого розвитку, який здебільшого має характер екорозвитку (Nowicki M., 1993 [35]). В процесі формування та реалізації сценаріїв особливу роль відіграють: по-перше, перебудова системи управління економікою на мікрорівні, яка стимулює зниження енергоємності та підвищення продуктивності; по-друге, зростання ефективності економічної та екологічної політики, зокрема сукупності інструментів захисту довкілля; по-третє, відділення функцій власності стосовно сектора державних підприємств від регуляторних функцій у сфері захисту довкілля; по-четверте, корисні, з екологічної точки зору, зміни в галузевій структурі економіки (зменшення питомої ваги промисловості у

валовому внутрішньому продукті при зростанні питомої ваги сектора послуг) (R. Polinski, 2006 [40]).

Між тим, вчені підкреслюють, що в ринковій економіці, що спирається на панування приватної власності, інституційна база ринку не є досконалою, особливо стосовно захисту довкілля та раціонального використання природних ресурсів. Ринковий механізм неспроможний забезпечити задовільне, з огляду на вимоги сталого розвитку, визначення масштабів і форм використання натурального капіталу. Ослаблення несприятливих екологічних наслідків економічного зростання є результатом системних збалансованих змін в економіці та екологічній політиці.

Таблиця 1. Основні підходи до аналізу та інтерпретації проблем тривалого економічного зростання та якісних системних змін

Теорія	Зміст теорії	Ознаки зростання	Фактори зростання
Неокласична теорія зростання / Neoclassical Growth Theory	Стаціонарний (стабільний) стан соціально-економічної системи з помірним коливанням продукту, чисельності населення та споживання на душу населення	Стабільний розмір Постійна швидкість використання ресурсів (пропускна здатність системи) Зовнішньо-визначене тривале врівноважене зростання	Приріст населення Дія науково-технічного прогресу
Нова теорія зростання / New Growth Theory або ендогенна теорія зростання / Endogenous Growth Theory	Зростання внаслідок використання та взаємодії науково-технічного прогресу та інвестицій у людський капітал, знання, винаходи та інновації	Довготривала стійкість економічного зростання Підвищення продуктивності Внутрішньо-визначене тривале економічне зростання	Інвестиції в людський капітал, винаходи та інновації Трансфер знань, технологій та капіталу Навчання на практиці у науково-дослідній та виробничій діяльності
Теорія реального бізнес-циклу / Real Business-Cycle Theory	Зростання через технологічні шоки та наявність ресурсів, які впливають на продуктивність і викликають зміни в довгостроковій сукупній пропозиції	Циклічні підйоми і спади в економічній діяльності, викликані змінами загальної факторної продуктивності під впливом номінальних шоків	Великі випадкові коливання у темпах технологічних змін, у відповідь на які індивіди раціонально змінюють рівні пропозиції та споживання
Нова інституційна економіка / New Institutional Economics	Зростання внаслідок макроекономічної стабілізації та здорового макроекономічного режиму	Інституційний порядок Безпека господарського обороту Стале та безпечне економічне зростання	Норми та практики їх дотримання Неформальні правила поведінки Індивідуальна етика та мораль
Концепція сталого розвитку / Sustainable Development	Задоволення нагальних суспільних потреб за умови забезпечення можливостей задоволення потреб майбутніх поколінь	Незмінність натурального капіталу Цілі розвитку: добробут, справедливість по відношенню до нинішнього та майбутнього поколінь, безпека	Перебудова системи управління на мікрорівні Зростання ефективності економічної, соціальної та екологічної політики Відділення функцій власності від регуляторних функцій Зміна галузевої структури економіки

Джерело: складено за [4, 7, 8, 10, 14, 23, 28, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 46, 60]

На підтримку теоретичних засад економічного розвитку та базових положень теорій сучасна наука пропонує низку методів інтерпретації тривалого зростання (R. Polinski, 2006 [40], G. Rauniyar and R. Kanbur, 2009 [42], І.М. Бобух та ін., 2020 [66], М.І. Скрипниченко та ін., 2021 [63], J. Gupta, V. Courtney, 2016, [15] тощо), до яких можна віднести: (1) концепцію егалітарного розвитку (Egalitarian Development), спрямовану на

розвиток суспільно схвалюваної диференціації у розподілі доходів; (2) концепцію демократичного розвитку (Democratic Development), зосереджену на проблемах поєднання економічних, суспільних та політичних аспектів розвитку; (3) концепцію інноваційного розвитку (Innovation Development), зорієнтовану на використання потенціалу інноваційної економіки (Innovation economics), у якій основну увагу приділено інноваціям як важливому фактору тривалого зростання; (4) концепція цифрових трансформацій (Digital Transformation), спрямована на появу нових інформаційно-комунікаційних технологій та бізнес-процесів, які спричиняють структурні та організаційні зміни; (5) концепцію зеленої економіки (Green Economy), спрямовану на підтримку зеленого зростання (Green Growth) через поєднання навколишнього середовища з економікою та перехід до зеленого суспільства (Green Society), орієнтованого на навколишнє середовище та соціальні цілі; (6) концепцію економіки замкнутого циклу або циркулярної економіки (Circular Economy), зорієнтованої на підтримку низьковуглецевого розвитку та отримання вигід від переробки матеріальних потоків і збалансування економічного зростання та використання природних ресурсів; (7) концепцію інклюзивного розвитку (Inclusive Development), сфокусовану на важливості, унікальності, цінності для суспільства кожного суб'єкта економіки, що ґрунтується на пріоритетності розвитку людських ресурсів, досягненні повної зайнятості, підвищенні кваліфікації працівників та соціальній безпеці, сталому, збалансованому, екологічному розвитку.

Здебільшого зазначені методи інтерпретації тривалого зростання поглиблюють теоретичні засади сталого розвитку та нової інституційної економіки, фокусуючись на певних факторах впливу або намагаючись створити підходи, які ураховують взаємозв'язок економічних, соціальних та екологічних складових сталості.

Концепція егалітарного розвитку (Egalitarian Development) заснована на філософській доктрині егалітаризму, яка надає рівності центральну роль. Ідея економічного егалітаризму не нова і ґрунтується на тому, що усі громадяни повинні мати рівний доступ до багатства (H. Have & M. Céu Patrão Neves, 2021 [17]). Рівні можливості щодо зростання добробуту спонукають до інвестування, підприємницької активності та зайнятості, збільшують споживання, а отже у підсумку сприяють економічному зростанню та соціальному врівноваженню.

В сучасних умовах в контексті сталості концепцію егалітарного розвитку було актуалізовано. На думку деяких вчених, поширення практик вільного ринку спричиняє зміну клімату та знижує екологічну стійкість, отже, для зменшення шкоди навколишньому середовищу потрібно стримувати відкриту економічну політику (J.S. Dryzek та ін., 2011 [12], M. Mazzucato, 2021 [31]) та запроваджувати демократичний контроль, вирівнюючи багатство заради більш егалітарних підходів до досягнення суспільних цілей (D. Rodrik, 2011 [45], J.E. Stiglitz, 2019 [51]). На противагу зростанню нерівності та обмеженій глобалізації, що обумовлюють необхідність захисту навколишнього середовища, егалітарні цінності сприяють розвитку зеленої економіки (P. Norris, R. Inglehart, 2019 [32], R. Wilkinson, K. Pickett, 2009 [59]). Водночас, застосування концепції егалітарного розвитку викликає певні дискусії внаслідок того, що саме динаміка вільного ринку може забезпечити економічну сталість та сприяти інвестуванню в технологічні зміни, необхідні для екологізації економіки та підвищення стійкості до кліматичних змін (N. Stern, 2015 [49]), а піклування про робочі місця та підвищення споживання часто відбувається за рахунок довкілля (K. Arrow та ін., 1996 [2], J.S. Dryzek, 1997 [11]).

Концепція демократичного розвитку (Democratic Development) також зосереджена на проблемах поєднання економічних, суспільних та політичних аспектів. Сучасні вчені звертають увагу на те, що значний пласт досліджень обґрунтовує позитивний вплив на ефективність та економічний розвиток інститутів відкритості (R. Arnott, B. Greenwald, J.E. Stiglitz, 1994 [1]), партисипативності (D. Traber, 2013 [55]) та демократії (М.І. Скрипниченко та ін., 2021 [63]), крім того доводять, що взаємозв'язок між

демократією та зростанням є позитивним, а побудова консенсусу, відкритий діалог і підтримка активного громадянського суспільства є ключовими факторами довгострокового сталого розвитку (J.E. Stiglitz, 2002 [50]), підкреслюють, що як демократія може призвести до економічного зростання, так і економічний розвиток також може призвести до демократизації (U. Нео, А.С. Тан, 2001 [18]), та доводять позитивний вплив демократії на економічні реформи, приватні інвестиції, розмір і спроможність уряду та зменшення соціальних конфліктів (J. Robinson, 2014 [44]). У дослідженнях наголошується, що демократично організована економічна система постулює своїм базисним принципом пріоритет цінностей економічної ефективності на основі рівності суб'єктів перед законом. Водночас, частина дослідників розглядають демократію як нейтральний або негативний фактор зростання та стверджують, що більше політичних прав не обумовлює зростання (R.J. Barro, 1997 [3], J. Gerring та ін. [13]).

Концепція інноваційного розвитку (Innovation Development) ґрунтується на визначальному впливі впровадження інновацій, таких як нові продукти, виробничі методи чи технології, на економічне зростання. Взаємозв'язок інновацій, підприємництва та розвитку був проаналізований Йозефом А. Шумпетером (Joseph A. Schumpeter) і став фундаментом його філософії та теорії творчого руйнування, але саме зараз інноваційна економіка (Innovation Economy) стала панівною концепцією. Опис Й.А. Шумпетером інноваційного процесу та його розповсюдження продовжує бути характерним для сучасної глобальної економіки, що керується знаннями та технологіями (Ch. Ziemnowicz, 2013 [61], Б.В. Буркинський, 2020 [64]). Інноваційна економіка через розуміння під інноваціями динамічного процесу, що стимулює технологічний розвиток, спробувала відповісти на фундаментальну проблему зростання загальної продуктивності факторів виробництва (Total-Factor Productivity, TFP або Multi-Factor Productivity).

Поширення інформаційно-комунікаційних технологій і генерація нових ідей кардинально змінили бізнес-парадигму, в результаті чого сучасні економіки зазнали динамічного переходу від матеріального виробництва до нової моделі, фундаментальними засадами якої є: (1) інформаційні технології, (2) дослідження та розробки, (3) людський капітал. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій, ефективне використання інформації, навчання на практиці та поступові інновації дозволили досягти значного підвищення продуктивності соціально-економічних систем. Зростання ділових мереж, запровадження моделей обміну знаннями, співпраця в галузі науково-дослідних робіт і створення науково-дослідних консорціумів суттєво допомогли сучасному бізнесу знизити витрати на одиницю продукції та підвищити ефективність (O. Licandro, 2021 [25]).

На фундаменті концепції інноваційного розвитку в частині появи нових і поширення інформаційно-комунікаційних технологій фокусується споріднена концепція цифрової трансформації (Digital Transformation). Цифрова трансформація теоретизується як процес, у якому соціальне існування все більше зазнає впливу цифрових процесів, цифрових інструментів і великої кількості інформації (S. Lindgren, 2017 [26]), у результаті чого виникає новий гібридний світ, у якому досвід формується шляхом злиття фізичного середовища з цифровим (M. Ossewaarde, 2019 [36]). Цифрові процеси настільки глибоко вкорінюються у життя, що стає новою нормальністю взаємодія із пристроями та машинами (L. Deborah, 2015 [9], S. Turkle, 2015 [56], A. Hess, A. Davison, 2018 [19], В.П. Вишневецький, С.І. Князєв, 2020 [67], В.П. Яновська [68]). Цифрова трансформація перетворюється у процес, у якому цифрові технології створюють збої, викликаючи стратегічну реакцію організацій, які прагнуть змінити свої шляхи створення цінності, одночасно керуючи структурними змінами та організаційними бар'єрами, які впливають на одержання позитивних та негативних результатів (G. Vial, 2019 [58]). Бурхливий розвиток інноваційної економіки та цифрові трансформації, крім свого позитивного впливу на економічне зростання, соціум та природо-

збереження, в контексті сталості мають певні негативні наслідки. Цифрова економіка використовує десятку частину світової електроенергії, при цьому спостерігається як зростання використання електроенергії, так і викидів вуглецю (P.M. Mark, 2013 [29]).

Концепція зеленої економіки (Green Economy) пропонує альтернативне бачення зростання та розвитку, яке може генерувати економічний розвиток і покращення життя людей сумісно із підвищенням екологічного та соціального добробуту (P. Söderholm, 2020 [47]). Поняття зеленої економіки пов'язане з поняттям екологічної економіки і являє собою систему економічної діяльності в процесі виробництва, розподілу і споживання товарів і послуг, яка призводить до поліпшення добробуту людей у довгостроковій перспективі, не накладаючи на майбутні покоління значних екологічних ризиків та екологічного дефіциту (A. Markandya, E.V. Barbier, 1989 [30]). Для цього відповідно до теоретичних засад економіка прагне розвитку з низькими викидами вуглецю, ефективним використанням ресурсів та соціальною інклюзивністю (P. Szyja, 2016 [53]), а важливим компонентом зеленої стратегії стає сприяння розвитку та впровадження сталих технологій (P. Söderholm, 2020 [47]).

Вперше концепція була офіційно представлена на Конференції ООН зі сталого розвитку, відома як «Rio+20» («Rio+20») (W. Hu, D. Wang, 2020 [20]) і оприлюднена у Програмі ООН з довкілля (UN Environment Programme, UNEP) як комплексний і робочий механізм, який прагне за допомогою аналізу та підтримки інвестиційної політики заохотити зелені сектори та змінити негативний вплив галузей економіки на навколишнє середовище (F. Suoto та ін., 2016 [6]). Зелена економіка спирається на три основні стратегії: скорочення викидів вуглецю, підвищення енергоефективності та використання природних ресурсів, а також запобігання втраті біорізноманіття та його екосистемних послуг (D. Kaufmann та ін., 2005 [22]) та закладає засади переходу до зеленого суспільства (Green Society), орієнтованого на навколишнє середовище та соціальні цілі (D. Coleman, 1994 [5]).

Концепція інклюзивного розвитку (Inclusive Development) виникла у відповідь на виклики, загрози та негативні тенденції в глобальній економіці (I.M. Бобух та ін., 2020 [66]). Інклюзивний розвиток вперше з'явився в публікаціях Азіатського банку розвитку (Asian Development Bank, ADB, 2007 [27]) як стратегія справедливості та розширення прав і можливостей, заснована на скороченні бідності, розвитку людського капіталу (освіта, охорона здоров'я), розвитку соціального капіталу (прийняття рішень за участю та на основі громади), управління, гендерний розвиток (здоров'я, добробут та участь у суспільному розвитку для жінок) і соціальний захист (зменшення ризиків і вразливості, пов'язаних із віком, хворобою, інвалідністю, стихійними лихами, економічними кризами та громадянськими конфліктами) (G. Rauniyar, R. Kanbur, 2010 [43]).

Пізніші дослідження розширюють концептуальне поле інклюзивного розвитку, включаючи в нього: нормативні концепти про турботу про найбідніші та маргіналізовані верстви суспільства, правові концепти, що випливають з прав людини; економічні концепти забезпечення економічного виробництва майбутніми поколіннями та зміцнення економічної діяльності людей, аргументи безпеки щодо надання бідним доступу до засобів виживання та безпечного життя, демократичні концепти для залучення всіх до прийняття рішень (процесуальна справедливість) і до спільного використання ресурсів і процвітання (розподільна справедливість) і реляційні концепти, які вбачають бідність як результат дій інших (J. Gupta та ін., 2015 [16], J. Gupta, V. Courtney, 2016 [15]).

Економіка замкнутого циклу або циркулярна економіка (Circular Economy) позиціонована як концепція, орієнтована на технології, яка може принести економічні вигоди, одночасно зменшуючи тиск на навколишнє середовище, і являє собою потенційне рішення для кращого використання ресурсів (A. Velenturf, P. Purnell, 2021 [57]). Концепція набула певного поширення, насамперед завдяки підходу практиків, таких як Фонд Еллен Макартур (Ellen MacArthur Foundation), які позиціонують концепцію в рамках

дискурсу зеленого зростання та стверджують, що споживання первинних ресурсів і пов'язані з ним викиди можна відокремити від ВВП, щоб узаконити продовження економічного розвитку (Т. Parrique та ін., 2019 [37]). Циркулярна економіка спрямована на перехід лінійної економічної системи, за якою природні ресурси безпосередньо перетворюються в продукти, до більш стійкої з повторним або спільним використанням ресурсів, ремонтом та переробкою та застосуванням технологій замкнутого циклу (Е. Tan, Р. Lamers, 2021 [54], О.Є. Кузьмін та ін., 2021 [65]) та також інтерпретується як структура «4R»: зменшення, повторне використання, переробка та відновлення (Reduce, Reuse, Recycle, Recovery) (М. Lieder, А. Rashid, 2016 [24]). Інтерес до циркулярної економіки головним чином викликаний необхідністю: (1) створення політичних інструментів і планів дій, (2) управління ланцюгами створення вартості та логістикою певних продуктів і (3) впровадження соціальних, організаційних і технологічних інновацій. Між тим деякі академічні дослідники наголошують на слабкому зв'язку між циркулярною економікою та сталим розвитком, незважаючи на їх спільне коріння в системній екології (А. Velenturf, Р. Purnell, 2021 [57]).

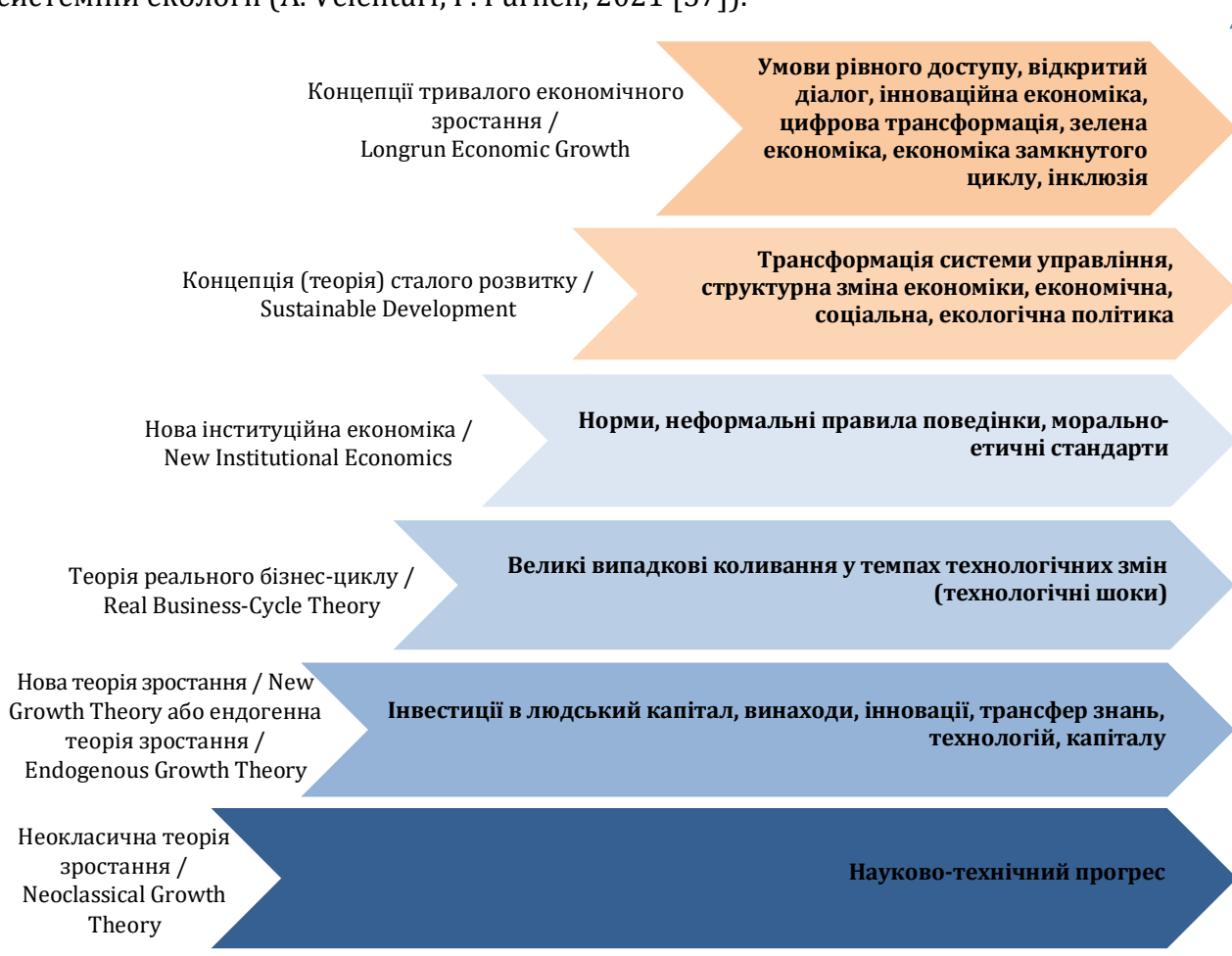

Рис. 1. Теоретичні засади розвитку та довгострокового економічного зростання

Джерело: складено автором

Огляд методів інтерпретації тривалого зростання наочно демонструє, що більшість сучасних концепцій спрямовано на підтримку тріади сталого розвитку та охоплює з різним ступенем фокусування економічну, соціальну та екологічну складові сталості. У сукупності концепції тривалого економічного зростання розширюють теоретичний базис розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

З наведених вище узагальнень випливає висновок щодо основних напрямів посилення сталого економічного розвитку. На противагу ліберальному підходу, що полягає в лібералізації ринку, макроекономічній стабільності, надійності цін та означає, що держава не повинна заважати приватному сектору забезпечувати ефективний розподіл факторів виробництва, в умовах загострення екологічних проблем і посилення соціальних запитів з'являються нові економічні теорії, а стале зростання стає важливою актуальною проблемою економіки, що потребує глибокого наукового пошуку та розв'язання. Внаслідок того, що ідеї неокласичної теорії зростання стають недостатніми для забезпечення ефективності ринків, розвиваються нові концепції або теорії активної ролі держави, головний заклик яких виходить за межі турботи про макроекономічну стабільність та захист принципів саморегулювання.

Обов'язковою умовою розвитку визнається зміцнення інституційних засад економічної діяльності як основи для забезпечення ефективності фінансової системи та вільної конкуренції, обмеженої тільки нормами, що втілюють єдині правила ринкової взаємодії та додають ясності у ринкові та суспільні відносини. Зміцнення інституційних основ не інтерпретується як розширення державного втручання або адміністративного контролю економіки та ринку, мова йде про створення та дію автономних стимулюючих механізмів для чіткого дотримання інституційного порядку всіма суб'єктами економічних відносин.

Саме на таких засадах розвиваються концепції сталості, методологічний базис яких диференціюється залежно від фокусу. Умови рівного доступу, відкритий діалог, інноваційна економіка, цифрова трансформація, зелена економіка, економіка замкнутого циклу, інклюзія стають відповідями на заклики щодо пошуку інтегрованого підходу, спроможного забезпечити ефективне економічне зростання, соціальну відповідальність та екологічну безпеку, а отже стійку перспективу розвитку. Зміст основних теоретичних і методологічних концепцій (підходів) довгострокового економічного зростання та системних перетворень має не скільки ретроспективне, скільки перспективне значення. Завдяки баченню, розрахованому на майбутнє, стає можливим глибше пізнання потенційних можливостей і вірогідних загроз економічного розвитку на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Список літератури

1. Arnott R., Greenwald B., Stiglitz J.E. Information and economic efficiency. *Information Economics and Policy*. 1994. № 6 (1). P. 77-82. URL: [https://doi.org/10.1016/0167-6245\(94\)90037-X](https://doi.org/10.1016/0167-6245(94)90037-X).
2. Arrow K., Bolin B., Costanza R., Dasgupta P., Folke C., Holling C.S., Jansson B.-O., Levin S., Maler K.-G., Perrings Ch., Pimentele D. Economic Growth, Carrying Capacity, and the Environment. *Ecological Applications*. 1996. Vol. 6 (1). P. 13-15. URL: <https://doi.org/10.2307/2269539>.
3. Barro R.J. Getting it Right: Markets and Choices in a Free Society, The MIT Press, 1997, 207 p.
4. Chatterjee S. Real Business Cycles: A Legacy of Countercyclical Policies? *Business Review*. 1999. January/February. P. 17-27.
5. Coleman D. *Ecopolitics: Building a Green Society*. Rutgers University Press, 1994, 248 p.
6. Cuomo F., Mallin C., Zattoni A. Corporate Governance Codes: A Review and Research Agenda. *Corporate Governance: An International Review*. 2016. vol. 24. P. 222-241.
7. Czech B., Herman E.D. In My Opinion: The steady state economy – what it is, entails, and connotes. *Wildlife Society Bulletin*. 2004. Vol. 32 (2). P. 598-605. URL: https://base.socioeco.org/docs/czech_daly_sse.pdf.
8. Daly H.E. *Beyond growth: the economics of sustainable development*. Beacon. Boston. Massachusetts. USA, 1997. 18 p.
9. Deborah L. *Digital sociology*. Routledge. London, New York, 2015, 237 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4408475/mod_resource/content/1/Luption-Digital%20Sociology%282014%29.pdf.
10. Diebolt C., Monteils M. The new growth theories: a survey of theoretical and empirical contributions. *Historical Social Research*. 2000. Vol. 25(2). P. 3-22. URL: <https://doi.org/10.12759/hsr.25.2000.2.3-22>.

11. Dryzek J.S. *Environmental Discourses: The Politics of the Earth*. Oxford: Oxford University Press. 1997, 328 p.
12. Dryzek J.S., Norgaard R.B., Schlosberg D. *Climate Change and Society: Approaches and Responses*. Oxford Handbook of Climate Change and Society. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 3-17.
13. Gerring J., Bond P., Barndt W.T., Moreno C. Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective. *World Politics*. 2005. Vol. 57. № 3. P. 323-364. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0002>.
14. Grossman G.M., Helpman E. Endogenous Innovation in the Theory of Growth. *Journal of Economic Perspectives*. 1994. Vol. 8. P. 23-44. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.8.1.23>.
15. Gupta J., Courtney V. Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Springer. 2016. Vol. 16 (3). P. 433-448. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>.
16. Gupta J., Pouw N.R.M., Ros-Tonen M.A.F. Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development. *European Journal of Development Research*. 2015. Vol. 27 (4). P. 541-559. URL: <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.30>.
17. Have H., Céu Patrão Neves M. Egalitarianism. *Dictionary of Global Bioethics*. 2021. P. 451. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-54161-3_221.
18. Heo U., Tan A.C. Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis. *Comparative Politics*. 2001. № 33 (4). P. 463-473. URL: <http://dx.doi.org/10.2307/422444>.
19. Hess A., Davisson A. *Theorizing digital rhetoric*. Routledge. London. New York, 2018. 38 p.
20. Hu W., Wang D. How Does Environmental Regulation Influence China's Carbon Productivity? An Empirical Analysis Based On the Spatial Spillover Effect. *Journal of cleaner production*. 2020. Vol. 257. P. 120484.
21. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone. 2017. 286 p.
22. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. *Governance Matters IV: Governance Indicators*. World Bank: Washington DC, USA, 2005. 105 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf>.
23. Kołodko G.W. *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*. Poltext. Warszawa. 1999. 349 p.
24. Lieder M., Rashid A. Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry. *Journal of cleaner production*. 2016. Vol. 115. P. 36-51. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.042>.
25. Licandro O. Innovation and Growth: Theory. *Macroeconomic Modelling of R&D and Innovation Policies*. 2021. P. 23-61. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-71457-4_3.
26. Lindgren S. *Digital media and society*. SAGE Publications Ltd, 2017. 328 p.
27. Long-Term Strategic Framework: Lessons from Implementation (2001-2006). Manila. Philippines: ADB (Asian Development Bank). 2007. 84 p. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/evaluation-document/35428/files/sst-reg-2007-38.pdf>.
28. Mankiw N.G. Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective. *Journal of Economic Perspectives*. 1989. Vol. 3 (3). P. 79-90. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.3.3.79>.
29. Mark P.M. The cloud begins with coal big data, big networks, big infrastructure, and big power an overview of the electricity used by the global digital ecosystem. National Mining Association American Coalition for Clean Coal Electricity. 2013. 45 p. URL: https://www.tech-pundit.com/wp-content/uploads/2013/07/Cloud_Begins_With_Coal.pdf?c761ac.
30. Markandya A., Barbier E.B. *Blueprint for a Green Economy*. 1989. 192 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203097298>.
31. Mazzucato M. *A New Global Economic Consensus*. Project Syndicate. 2021. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/cornwall-consensus-rebuilding-global-governance-by-mariana-mazzucato-2021-10>.
32. Norris P., Inglehart R. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press. 2019. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108595841>.
33. North D.C. The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem. *WIDER Annual Lectures*. № 1. United Nations University. Helsinki. 1997. 18 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/245452>.
34. North D.C. *The New Institutional Economics and Development*. Economic History. University Library of Munich. Germany. 1993. 8 p. URL: <https://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf>.
35. Nowicki M. *Strategia ekorozwoju Polski*. Ministerstwo Ochrony Środowiska. Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa, 1993. 182 s.
36. Ossewaarde M. Digital transformation and the renewal of social theory: Unpacking the new fraudulent myths and misplaced metaphors. *Technological Forecasting & Social Change*. 2019. № 146. P. 24-30. URL: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.05.007>.
37. Parrique T., Barth J., Briens F., Kerschner C., Kraus-Polk A., Kuokkanen A., Spangenberg J.H. Decoupling debunked: evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability. *European Environmental Bureau*, 2019. 80 p. URL: <https://eeb.org/wp-content/uploads/2019/07/Decoupling-Debunked.pdf>.

38. Pearce D., Barbier E., Markandya A. Sustainable Development. Economics and the Environment in the Third World. Aldershot, 1990. 230 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315070254>.
39. Pezzey J. Sustainability: An Interdisciplinary Guide. *Environmental Values* 1. 1992. № 4. P. 321-362. URL: <http://www.environmentandsociety.org/node/5473>.
40. Polinski R. Main theoretical concepts of economic development. *Science and innovations*. 2006. № 6 (40). P. 28-31.
41. Rassekh F. The Convergence Hypothesis: History, Theory, and Evidence. *Open Economies Review*. 1998. Vol. 9. P. 85-105. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1008279323832>.
42. Rauniar G., Kanbur R. Inclusive Growth, and Inclusive Development: A Review and Synthesis of Asian Development Bank Literature. Asian Development Bank. Occasional Paper № 8. 2009. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/evaluation-document/35885/files/op8-inclusive-growth-development.pdf>.
43. Rauniar G., Kanbur R. Inclusive development: Two papers on conceptualization, application, and the ADB perspective. Working Paper Department of Applied Economics and Management Cornell University. Ithaca. New York. USA, 2010. 49 p. URL: <http://dx.doi.org/10.22004/ag.econ.57036>.
44. Robinson J., Naidu S., Restrepo P., Acemoğlu D. Democracy causes economic development? 2014. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/democracy-causes-economic-development>.
45. Rodrik D. The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist. Oxford: Oxford University Press. 2011, 171 p.
46. Romer P.M. Increasing Returns and Longrun Growth. *The Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94. P. 1002-1037. URL: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/paul-romer-increasing-returns-and-long-run-growth.pdf>.
47. Söderholm P. The green economy transition: the challenges of technological change for sustainability. *Sustainable Earth*. 2020. Vol. 3. № 6. 11 p. URL: <https://sustainableearth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s42055-020-00029-y>.
48. Solow R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70.1. P. 65-94. URL: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>.
49. Stern N. Why Are We Waiting? The Logic, Urgency, and Promise of Tackling Climate Change. Cambridge, MA: The MIT Press. 2015, 448 p.
50. Stiglitz J.E. Participation and Development: Perspectives from the Comprehensive Development Paradigm. *Review of Development Economics*. 2002. № 6(2). P. 163-182. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00148>.
51. Stiglitz J.E. People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent. New York: W.W. Norton & Co. 2019, 366 p.
52. Swan T.W. Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*. 1956. Vol. 32. P. 334-361.
53. Szyja P. The role of the state in creating green economy. *Oecon. Copernic*. 2016. Vol. 7. P. 207-222.
54. Tan E., Lamers P. Circular Bioeconomy Concepts – A Perspective. *Frontiers in Sustainability Journal*. 2021. Vol. 2. 8 p. URL: <https://doi.org/10.3389/frsus.2021.701509>.
55. Traber D. Does participation in policymaking enhance satisfaction with the policy outcome? Evidence from Switzerland. *Swiss Political Science Review*. 2013. № 19 (1). P. 60-83. URL: <https://doi.org/10.1111/spsr.12021>.
56. Turkle S. Reclaiming conversation: The power of talk in a digital age. Penguin Books. 2015, 448 p.
57. Velenturf A., Purnell P. Principles for a sustainable circular economy. *Sustainable Production and Consumption*. 2021. Vol. 27. P. 1437-1457. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.02.018>.
58. Vial G. Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*. 2019. Vol. 28. Issue 2. P. 118-144. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>.
59. Wilkinson R. & Pickett K. The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better. London: Allen Lane. 2009. URL: <https://doi.org/10.1080/15700763.2011.577928>.
60. Young A. Invention and Bounded Learning by Doing. *The Journal of Political Economy*. 1991. Vol. 101. P. 443-472. URL: <https://www.jstor.org/stable/2138771>.
61. Ziemnowicz Ch. Joseph A. Schumpeter and Innovation. *Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation and Entrepreneurship*. 2013, pp 1171-1176. URL: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4614-3858-8_476.
62. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія». Т. 1, 2000. 864 с.; Т. 2, 2001. 848 с.; Т. 3, 2002. 952 с.
63. Макроперспективи ендогенізації економічного розвитку України: колективна монографія; за ред. д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України М.І. Скрипниченко. НАН України. ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2021. 518 с.
64. На шляху економічних інновацій: монографія. Буркинський Б.В., Лайко О.І., Хумарова Н.І. та ін.; за заг. ред. Б.В. Буркинського. НАН України, Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень; НАН ІПРЕЕД: 2020. 296 с.

65. Підвищення конкурентоспроможності ЄС: циркулярна економіка: монографія; за ред. О.Є. Кузьміна, О.Г. Мельник, Н.І. Горбаль. Львів: Міські інформаційні системи, 2021. 190 с.
66. Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України: монографія. Бобух І.М., Кіндзерський Ю.В., Фащевська О.М. та ін.; за ред. д.е.н. І.М. Бобух. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2020. 516 с.
67. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал: монографія. В. П. Вишневський та ін.; за ред. В.П. Вишневського, С.І. Князева. Нац. академія наук України, Ін-т економіки промисловості. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.
68. Яновська В.П. Інтенсивність цифровізації економіки України. *Економіка України*. 2020. № 9. С. 5-20. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=408.

References

1. Arnott, R., Greenwald, B., Stiglitz, J.E. (1994). «Information and economic efficiency». *Information Economics and Policy*. no. 6 (1), pp. 77-82. Available at: [https://doi.org/10.1016/0167-6245\(94\)90037-X](https://doi.org/10.1016/0167-6245(94)90037-X).
2. Arrow, K., Bolin, B., Costanza, R., Dasgupta, P., Folke, C., Holling, C.S., Jansson, B.-O., Levin, S., Maler, K.-G., Perrings, Ch., Pimentele, D. (1996). «Economic Growth, Carrying Capacity, and the Environment». *Ecological Applications*. vol. 6 (1), pp. 13-15. Available at: <https://doi.org/10.2307/2269539>.
3. Barro, R.J. (1997). *Getting it Right: Markets and Choices in a Free Society*. The MIT Press.
4. Chatterjee, S. (1999). «Real Business Cycles: A Legacy of Countercyclical Policies?» *Business Review*. January/February, pp. 17-27.
5. Coleman, D. (1994). *Ecopolitics: Building a Green Society*. Rutgers University Press.
6. Cuomo, F., Mallin, C., Zattoni, A. (2016). «Corporate Governance Codes: A Review and Research Agenda». *Corporate Governance: An International Review*. vol. 24, pp. 222-241.
7. Czech, B., Herman, E.D. (2004). «In My Opinion: The steady state economy – what it is, entails, and connotes». *Wildlife Society Bulletin*. vol. 32(2), pp. 598-605. Available at: https://base.socioeco.org/docs/czech_daly_sse.pdf.
8. Daly, H.E. (1997). *Beyond growth: the economics of sustainable development*. Beacon. Boston. Massachusetts. USA.
9. Deborah, L. (2015). *Digital sociology*. Routledge. London, New York. Available at: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4408475/mod_resource/content/1/Lupton-Digital%20Sociology%282014%29.pdf.
10. Diebolt, C., Monteils, M. (2000). «The new growth theories: a survey of theoretical and empirical contributions». *Historical Social Research*. vol. 25(2), pp. 3-22. Available at: <https://doi.org/10.12759/hsr.25.2000.2.3-22>.
11. Dryzek, J.S. (1997). *Environmental Discourses: The Politics of the Earth*. Oxford: Oxford University Press.
12. Dryzek, J.S., Norgaard, R.B., Schlosberg, D. (2011). *Climate Change and Society: Approaches and Responses*. Oxford Handbook of Climate Change and Society. Oxford: Oxford University Press.
13. Gerring, J., Bond, P., Barndt, W.T., Moreno, C. (2005). «Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective». *World Politics*. vol. 57, no. 3, pp. 323-364. Available at: <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0002>.
14. Grossman, G.M., Helpman, E. (1994). «Endogenous Innovation in the Theory of Growth». *Journal of Economic Perspectives*. vol. 8, pp. 23-44. Available at: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.8.1.23>.
15. Gupta, J., Courtney, V. (2016). «Sustainable development goals and inclusive development». *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Springer*. vol. 16 (3), pp. 433-448. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>.
16. Gupta, J., Pouw, N.R.M., Ros-Tonen, M.A.F. (2015). «Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development». *European Journal of Development Research*. vol. 27 (4), pp. 541-559. Available at: <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.30>.
17. Have, H., Céu Patrão Neves, M. (2021). Egalitarianism. *Dictionary of Global Bioethics*. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-54161-3_221.
18. Heo, U., Tan, A.C. (2001). «Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis». *Comparative Politics*. no. 33 (4), pp. 463-473. Available at: <http://dx.doi.org/10.2307/422444>.
19. Hess, A., Davisson, A. (2018). *Theorizing digital rhetoric*. Routledge. London. New York.
20. Hu, W., Wang, D. (2020). «How Does Environmental Regulation Influence China's Carbon Productivity? An Empirical Analysis Based On the Spatial Spillover Effect». *Journal of cleaner production*. vol. 257, pp. 120484.
21. Human Development Report 2016. (2017). *Human Development for Everyone*.
22. Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2005). *Governance Matters IV: Governance Indicators*. World Bank: Washington DC. USA. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf>.
23. Kołodko, G.W. (1999). *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*. Poltext. Warszawa.

24. Lieder, M., Rashid, A. (2016). «Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry». *Journal of cleaner production*. vol. 115, pp. 36-51. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.042>.
25. Licandro, O. (2021). Innovation and Growth: Theory. Macroeconomic Modelling of R&D and Innovation Policies. Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-71457-4_3.
26. Lindgren, S. (2017). Digital media and society. SAGE Publications Ltd.
27. Long-Term Strategic Framework: Lessons from Implementation (2001-2006). (2007). Manila. Philippines: ADB (Asian Development Bank). Available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/evaluation-document/35428/files/sst-reg-2007-38.pdf>.
28. Mankiw, N.G. (1989). «Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective». *Journal of Economic Perspectives*. vol. 3 (3), pp. 79-90. Available at: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.3.3.79>.
29. Mark, P.M. (2013). The cloud begins with coal big data, big networks, big infrastructure, and big power an overview of the electricity used by the global digital ecosystem. National Mining Association American Coalition for Clean Coal Electricity. Available at: https://www.tech-pundit.com/wp-content/uploads/2013/07/Cloud_Begins_With_Coal.pdf?c761ac.
30. Markandya, A., Barbier, E.B. (1989). Blueprint for a Green Economy. Available at: <https://doi.org/10.4324/9780203097298>.
31. Mazzucato, M.A. (2021). New Global Economic Consensus. Project Syndicate. Available at: <https://www.project-syndicate.org/commentary/cornwall-consensus-rebuilding-global-governance-by-mariana-mazzucato-2021-10>.
32. Norris, P., Inglehart, R. (2019). Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781108595841>.
33. North, D.C. (1997). «The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem». *WIDER Annual Lectures*. № 1. United Nations University. Helsinki. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/245452>.
34. North, D.C. (1993). The New Institutional Economics and Development. Economic History. University Library of Munich. Germany. Available at: <https://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf>.
35. Nowicki, M. (1993). Strategia ekorozwoju Polski. Ministerstwo Ochrony Środowiska. Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa.
36. Ossewaarde, M. (2019). «Digital transformation and the renewal of social theory: Unpacking the new fraudulent myths and misplaced metaphors». *Technological Forecasting & Social Change*. no. 146, pp. 24-30. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.05.007>.
37. Parrique, T., Barth, J., Briens, F., Kerschner, C., Kraus-Polk, A., Kuokkanen, A., Spangenberg, J.H. (2019). Decoupling debunked: evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability. European Environmental Bureau. Available at: <https://eeb.org/wp-content/uploads/2019/07/Decoupling-Debunked.pdf>.
38. Pearce, D., Barbier, E., Markandya, A. (1990). Sustainable Development. Economics and the Environment in the Third World. Aldershot. Available at: <https://doi.org/10.4324/9781315070254>.
39. Pezzey, J. (1992). «Sustainability: An Interdisciplinary Guide». *Environmental Values* 1. no. 4. P. 321-362. Available at: <http://www.environmentandsociety.org/node/5473>.
40. Polinski, R. (2006). «Main theoretical concepts of economic development». *Science and innovations*. no. 6 (40), pp. 28-31.
41. Rassekh, F. (1998). «The Convergence Hypothesis: History, Theory, and Evidence». *Open Economies Review*. vol. 9, pp. 85-105. Available at: <https://doi.org/10.1023/A:1008279323832>.
42. Rauniar, G., Kanbur, R. (2009). Inclusive Growth and Inclusive Development: A Review and Synthesis of Asian Development Bank Literature. Asian Development Bank. Occasional Paper № 8. Available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/evaluation-document/35885/files/op8-inclusive-growth-development.pdf>.
43. Rauniar, G., Kanbur, R. (2010). Inclusive development: Two papers on conceptualization, application, and the ADB perspective. Working Paper Department of Applied Economics and Management Cornell University. Ithaca. New York. USA. Available at: <http://dx.doi.org/10.22004/ag.econ.57036>.
44. Robinson, J., Naidu, S., Restrepo, P., Acemoğlu, D. (2014). Democracy causes economic development? Available at: <https://cepr.org/voxeu/columns/democracy-causes-economic-development>.
45. Rodrik, D. (2011). The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist. Oxford: Oxford University Press.
46. Romer, P.M. (1986). «Increasing Returns and Longrun Growth». *The Journal of Political Economy*. vol. 94, pp. 1002-1037. Available at: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/paul-romer-increasing-returns-and-long-run-growth.pdf>.
47. Söderholm, P. (2020). «The green economy transition: the challenges of technological change for sustainability». *Sustainable Earth*. vol. 3, no. 6, 11 p. Available at: <https://sustainableearth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s42055-020-00029-y>.

-
48. Solow, R.M. (1956). «A Contribution to the Theory of Economic Growth». *Quarterly Journal of Economics*. vol. 70.1, pp. 65-94. Available at: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>.
 49. Stern, N. (2015). *Why Are We Waiting? The Logic, Urgency, and Promise of Tackling Climate Change*. Cambridge, MA: The MIT Press.
 50. Stiglitz, J.E. (2002). «Participation and Development: Perspectives from the Comprehensive Development Paradigm». *Review of Development Economics*. no. 6(2), pp. 163-182. Available at: <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00148>.
 51. Stiglitz, J.E. (2019). *People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent*. New York: W.W. Norton & Co.
 52. Swan, T.W. (1956). «Economic growth and capital accumulation». *Economic Record*. vol. 32, pp. 334-361.
 53. Szyja, P. (2016). «The role of the state in creating green economy». *Oecon. Copernic*. vol. 7, pp. 207-222.
 54. Tan, E., Lamers, P. (2021). «Circular Bioeconomy Concepts – A Perspective». *Frontiers in Sustainability Journal*. vol. 2, 8 p. Available at: <https://doi.org/10.3389/frsus.2021.701509>.
 55. Traber, D. (2013). «Does participation in policymaking enhance satisfaction with the policy outcome? Evidence from Switzerland». *Swiss Political Science Review*. no. 19 (1), pp. 60-83. Available at: <https://doi.org/10.1111/spsr.12021>.
 56. Turkle, S. (2015). *Reclaiming conversation: The power of talk in a digital age*. Penguin Books.
 57. Velenturf, A., Purnell, P. (2021). Principles for a sustainable circular economy. *Sustainable Production and Consumption*. vol. 27, pp. 1437-1457. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.02.018>.
 58. Vial, G. (2019). «Understanding digital transformation: A review and a research agenda». *The Journal of Strategic Information Systems*. vol. 28, issue 2, pp. 118-144. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>.
 59. Wilkinson, R., Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane. Available at: <https://doi.org/10.1080/15700763.2011.577928>.
 60. Young, A. (1991). «Invention and Bounded Learning by Doing». *The Journal of Political Economy*. vol. 101, pp. 443-472. Available at: <https://www.jstor.org/stable/2138771>.
 61. Ziemnowicz, Ch., Joseph, A. (2013). Schumpeter and Innovation. *Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation and Entrepreneurship*, pp 1171-1176. Available at: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4614-3858-8_476.
 62. *Ekonomichna entsyklopediia: U tr'okh tomakh*. [Economic encyclopedia: In three volumes]. (2000-2002). In Mochernyj, S.V. (ed.). Vydavnychij tsentr «Akademiiia». Kyiv. Ukraine.
 63. *Makroperspektyvy endohenizatsii ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. [Macroperspectives of endogenization of economic development of Ukraine]. (2021). In Skrypnychenko, M.I. (ed.). NAN Ukrainy. DU «In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy». Kyiv. Ukraine.
 64. *Na shliakhu ekonomichnykh innovatsij*. [On the way of economic innovations]. (2020). In Burkyns'koho, B.V. (ed.). NAN Ukrainy, In-t problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen'; NAN IPREED. Kyiv. Ukraine.
 65. *Pidvyschennia konkurentospromozhnosti YeS: tsyrkuliarna ekonomika*. [Increasing EU competitiveness: circular economy]. (2021). In Kuz'mina, O.Ye., Mel'nyk, O.H., Horbal', N.I. (ed.). Mis'ki informatsijni systemy. Lviv. Ukraine.
 66. *Strukturni zminy iak osnova inkluzyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy*. [Structural changes as the basis of inclusive development of the economy of Ukraine]. (2020). In Bobukh, I.M. (ed.). NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy». Kyiv. Ukraine.
 67. *Tsyfrovizatsiia ekonomiky Ukrainy: transformatsijnyj potentsial*. [Digitization of the economy of Ukraine: transformational potential]. (2020). In Vyshnevs'koho, V.P., Kniazieva, S.I. (ed.). Nats. akademiia nauk Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti. Akademperiodyka. Kyiv. Ukraine.
 68. Yanovs'ka, V.P. (2020). «The intensity of digitalization of Ukrainian economy». *Ekonomika Ukrainy*. no. 9, pp. 5-20. Available at: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=408.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2022 р.